

KAICH KATALIN

A SZABADKAI SZABAD LYCEUM EGYESÜLET (1899—1918)

Szabadkán 1898 folyamán indult meg a szabad líceum alakításával kapcsolatos mozgalom, konkrétan: hogy a budapesti szabad líceumi előadások mintájára a városban „levő tollforgató emberek egyesülve, (...) népszerű tudományos felolvasásokat tartsanak.” A főgimnázium tanári kara vette kezébe az ügyet, valamint néhány szabadkai író-újságíró, s megállapodtak abban, hogy 1899 novemberében megkezdik a tudományos felolvasásokat a gimnázium dísztermében. A felolvasások témája minden egyes alkalommal „valamely tudomány egy nagyobb, nevezetesebb” kérdése lesz, célja pedig a tudomány népszerűsítése, ismeretszerzés és néhány élvezetes óra biztosítása a hallgatóság számára. Minden hónapban, vasárnap délutánonként, két előadás megtartását tervezték, melyekre a belépődíjat 50, a tanulóifjúság számára mindössze 10 krajcárban állapították meg.

A tudomány népszerűsítése mellett még egy cél lebegett a szervezők szeme előtt, éspedig a jótékonyosság, „amennyiben a bejövő jövedelem két egyesület között osztatik meg”: a gimnázium szegény tanulóinak egyesülete, valamint a helybeli Közkönyvtár és Múzeum Egyesület között.²

Az első előadást november 12-én tartották meg. A Bácskai Hírlap vezércikkben számolt be az első szereplésről.³ A cikkíró, Dr. G. előjáróban megjegyezte, hogy Szabadkát eddig mindig a civilizálatlan, műveletlen jelzőkkel illették, ami nem is csoda, hiszen az írástudatlanok száma 71%-ot tesz ki ebben a városban. Most, miután egy „kulturmozgalom” a megvalósulás stádiumába lépett, remélhető, hogy a jövőben megváltoznak a város művelődési viszonyai. Szerinte, „ha eljött volna az a rideg statisztikus a tegnapi megnyitóra, nem merte volna e megdöbbentően szomorú adatot a világnak tudtára adni, mert azt tapasztalta volna, hogy igenis van Szabadkának intelligenciája, a jóért, szépért, nemesért lelkesülő műveltebb eleme”.⁴

Toncs Gusztáv prologszerű megnyitóját Bibó-Bige György előadása követte. A szerző „Az emberiség őskorá”-ról értekezett. A szemléltető eszközök között a múzeum tulajdonát képező őskori leletek, valamint az előadó saját rajzai voltak.

Dr. G. ismertetőjének végén leszögezte: „De minthogy a társaság célja oktatást nyújtani, éspedig nemcsak az értelmi középosztály, hanem a nép számára, s minthogy a tanulni vágyó nép zöme szegény, kívánatosnak tartom és ajánlom, hogy a túl magas 1 korona belépődíj helyett⁵ olcsóbb jegyek adassanak — mindamellett úgy a szegény tanulókat segélyező egyesület, mint a közkönyvtár egylet megkapná majd részét.”⁶

Amint látjuk, már az induláskor szóba került a nép, melynek tanítását nemcsak a kötelező iskolai oktatás nem vette elég komolyan, de a társadalom, majd később az állam által támogatott szabad tanítás sem fordított nagyobb gondot ennek a problémának megoldására. Néhány vérszegény kísérlet történt ugyan ezen a téren, de majd csak a helybeli mun-

kásszakszervezetek által szervezett iskolán kívüli oktatás lesz az a társadalmi tényező, amely eredményeket is fel tud mutatni az addig elhanyagolt dolgozó nép oktatását illetően.

Néhány évvel ezelőtt, amikor a magyar és szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatokkal foglalkoztunk behatóbban, a zombori művelődési viszonyok elemzésekor kénytelenek voltunk megállapítani azt, hogy minden kulturális akció, melyet kezdetben túlméretezett lelkesedéssel karolt fel az ún. helybeli intelligencia, idővel leggyakrabban a teljes szenvtelenségbe, közönybe fulladt, különösen ha a kitzűzött célok megvalósítása részükről anyagi eszközök hozzájárulásával párosult. A szabadkai szabad líceum indulásakor hasonló jelenséggel találgattunk. Míg Dr. G. idézett cikkében a közönség pártfogásáról zengett ódát, a következő év januárjában (mindössze két hónap múlva!) a Bácskai Hírlap arról tudósít, hogy „A nagy garral meghirdetett szabad liceumi előadások — olyan kicsire törpültek már eddig is, hogy az egészszel jobb volna felhagyni”. A helybeli lapok nem hirdetik meg az előadásokat, ha csak nem veszik figyelembe az „egypár darab papírost, amely egyik-másik utcasarkon van kiragasztva és amelyen mint a falusi komédiás előadás — két ceruzával rajta van a felolvasó neve”.⁷ Kurucz Gyula felolvasásakor pld. „a női képezde mozgósítása”-ra volt szükség, nehogy a felolvasó közönség nélkül maradjon.

Valószínű ez a cikk készítette Toncs Gusztávot arra, hogy a Bácskai Ellenőr hasábjain egy vezércikk erejéig védelmébe vegye a szabad liceumot. A Bácskai Hírlap viszont elhatárolta magát a vitától, mondván: nem hibásak, hogy nem népszerűsítették kellőképpen a liceumot, ugyanis az előadásokra szóló meghívókat nem kapták meg, így azokról hírt nem is közölhettek.⁸

Toncs vitaindító cikkének a továbbiakra nézve úgy látszik foganatja volt, mert február 4-én ismét telt ház előtt olvasta fel az előadó dolgozatát, fokozódott a közönség érdeklődése, nem különben március 4-én, amikor Milkó Izidor Shakespeare *Hamlet*jéről értekezett. Ez utóbbi esetben valószínűleg a felolvasó személyének szólt elsősorban a nagyszámú hallgatóság jelenléte.

A szabadkai szabad liceum első évadjáról megállapíthatjuk, hogy az nem mindenben tett eleget a meghirdetett követelményeknek, ti.: a felolvasások tárgya egy-egy tudományág „nevezetesebb kérdése” lesz, habár erre is akad példa. A hallgatóság összetételét, társadalmi hovatartozását illetően viszont meg kell állapítani, hogy a népet mint liceumi közönséget figyelmen kívül hagyta a szervező bizottság. Távolmaradásának oka nemcsak a belépődíjak összegével indokolható. A gimnáziumi díszterem, a benne összegyűlt úri hallgatóság már eleve nem vonzotta a két kezük munkájából élőket, de ugyanez elmondható az összeállított programmal kapcsolatban is, hiszen nehéz elképzelni, hogy az írni-olvasni alig tudókat különösebben érdekelhette volna „A nőkérdés és a középosztály”, „A rómaiak zenéje”, a *Hamlet*ről szóló fejtegetés, vagy éppenséggel a széptisztekről szóló értekezés.

A következő évad szintén novemberben kezdődött, de már a Bácskai Hírlap szeptember 16-i számában Quidam (Bibó-Bige György) ismét a szabad liceumokkal foglalkozva megállapította, hogy annak célja a „kulturális színvonal emelése”, s az elkövetkezőkben a hetenkénti felolvasásokat javasolta. Az elmúlt évaddal kapcsolatban megállapította, hogy az sikeres volt. A belépődíjak összegéből jelentős segítséget nyújtottak a szegény tanulók, valamint a Közkönyvtár és Múzeum Egyesület számára. Az 1900—1901. évadban bővíteni kívánták a munkatársak számát is, ugyanakkor több ciklusból álló témák feldolgozását irányozták elő. Végezetül Quidam megállapította: a liceumi tevékenységet „nemcsak az intelligens publikum között kell érvényesíteni, hanem [ki kell terjeszteni] a társadalom ama rétegére is, melynek foglalkozásánál, élethivatásánál fogva kevesebb alkalma nyílik az önművelésre”.⁹

Egy később megjelent cikkben arról értekeztek a Bácskai Hírlapban, hogy: „Feltesszük, hogy a lyceum a társadalmat is érdeklő kérdéseknek is fog teret adni, — sőt közben valami mulatságosabb és szórakoztatóbb felolvasásokról is fog gondoskodni.”¹⁰

Már ez a rövid közlemény is jelzi, hogy a szabadkai „intelligencia” kulturális felkészültsége nem olyan egyértelmű, mint ahogyan az elvárható lenne, vagy ahogyan arról egyesek időnként szuperlatívuszokban beszélnek. A tudományok népszerűsítése nem mindenkor talált feltétlen érdeklődésre, s ha a korszerűség követelményével mi is egyetértünk, a szórakoztatásra irányuló törekvések becsempészését a líceumok műsorába annál kevésbé tartjuk helyénvalónak. Viszont ha figyelembe vesszük azt, hogy a magyarországi szabad tanítás legtöbb intézménye kénytelen-kelletlen gyakran tett engedményeket ez irányban, illuzórikus lenne elvárni, hogy azokra ne kerüljön sor vidékünkön, ahol a kultúra oltárán hangoskodásban, szóban nagyon sokat áldoztak ugyan, de a tettek mindig valahol a zsiros földek felszínén küzdöttek egy talpalatnyi területért, és ádáz küzdelmet folytattak egy csöppnyi megértésért.

Nem minden Szabadkán megjelenő újság fogadta el egyértelműen az egyesület munkáját. A helyenként és időnként legkatolikusabb városnak nevezett Szabadkán akadtak szépszerével olyanok, akik e felől nem engedtek kétséget hagyni, és ennek szellemében reagáltak, ha a líceumi előadások hit szempontjából netalán kifogásolnivalóra adtak alkalmat. Így rögtön az első, 1899. november 12-i a majom—ember rokonságot szellőztető előadást (Bibó-Bige György: *Az emberi művelődés kezdete*) a Néppárt lapja egy vezércikkben meg is támadta.¹¹

A támadásra a szerző a Bácskai Újságban válaszolt. A megjelent írással kapcsolatban a felekezeti szempont hangsúlyozását róta fel, melyre a válasz nem sokáig várattott magára: „Bibó a tudományos alapot nélkülöző darwinizmusnak nagyobb bizonyító erőt tulajdonított az ember származását illetőleg, mint a vallás, illetve biblia adatainak, melyeket költött dolognak minősített.”¹²

A november 26-i második előadónak (dr. Rorák Imre: *A nőkérdés és a középosztály*) már több szerencséje volt. Az előadásról szóló közlemény hangsúlyozza, hogy az eddig közzétett kifogások nem a felolvasások „céljai ellen szólnak, hanem némely állítás ellen”. Nézetük szerint Rorák értekezése megfelelt a célnak, mert a női hivatás eszményképe valóban nem lehet más, mint a család és az anyaság.¹³

A líceumi előadások harmadik évfolyamának kezdetekor a Szabadka és Vidéke nem mulasztotta el ismét felhívni a szervezők figyelmét arra, hogy a tudományos jellegű előadások gyakran állnak ellentétben a hit igazságaival. Utasításokat ad az elkövetkezőkre nézve: hogyan fér el egymás mellett a tudományos igazság a bibliai igazságokkal:

„A tudomány ez időszakos állása olyan, hogy hadilábon áll a hittel, főjellege a pozitívizmus, s iszonyodik a természetfölöttinek még a kiejtésétől is, csak a természet kell neki, amit tapinthat, megmérhet, részekre bonthat: ezt emeli az oltárra, behozza a művészetbe, a költő dalok közé, az élet minden funkciójában, csakhogy a végtelent kikerülje és elfelejthesse.

Mi legyen tehát a feladatunk a tudomány művelésében, s midőn annak rejtett kincseit népszerűsítve a nagyközönség rendelkezésére bocsátjuk? Az, ami a zürichi politechnikum homlokzatára van írva: »Numine indole, labore imoptu, studio perseveranti!« Istennek, képességgel, lelkesedéssel, kitartással kell dolgozni! A tudomány adatait párosítani a metafizikával. A tudományunk be kell állítani a világba a lényeges és szükséges igazságról való meggyőződést, mikor rámutat az igazságnak örök és változatlan alapjára: az Istenre.”¹⁴

Különösen félti a vezércikkíró a ifjúságot, mert az ilyen pusztán tudományos pozitívista szellemen való nevelés kihatással lehet arra, hogy megfertőzvé az ifjúságot, annak egyes tagjai a nihilizmus vagy anarchizmus hiveivé szegődnek.

Lukácsi István hittantanár 1902. február 2-án megtartott előadását a „Magyar művészvilágról” nagy elismerésben részesítette a Szabadka és Vidéke. Ennek az előadásnak az volt a célja, hogy Szabadkán a szépművészetek számára egy „szentélyt” építsenek fel, esetleg egy művésztelep létrehozása is számításba jöhetett volna. A festők valószínű szívesen támogatnának egy ilyen kezdeményezést, hiszen Szabadkának jó fekvése

van, érdekes vidék. A városnak is nagy erkölcsi hasznot jelenthetne egy, a nagybányaihoz hasonló művésztelep jelenléte, hiszen a művészet vezeti a társadalmat „az erkölcsi megtisztuláshoz, (...) és az eszmények oltárához. (...) Ilyen szempontok magaslatán állva hazafiúi kötelesség a képzőművészet felkarolása s nemzeti missziót teljesítenek, kik a szépművészetek pártolása által arra hatnak, hogy a szépérzék s az eszményiség szétterjedjen a társadalom minden rétegében, mint ahogy az élesztő kovász át-
hatja a kenyérlisztet”.¹⁵

A katolikus Néppárt, amint látjuk, mindaddig hajlandó volt támogatni a liceumi előadásokat, míg az ott hirdetett eszmék nem kerültek ellentétbe a klerikális reakció által hirdetett merev, dogmatikus hitigazságokkal. Sőt, az idézett cikkben már helyet kap a magyar kultúra nemzeti, missziós jellegének, feladatának hangsúlyozása is, mely a későbbiek folyamán mind sokrétűbb megfogalmazást nyert a szabad tanítás feladatai között.

A Szabadka és Vidéke ugyanakkor minden alkalmat megragadott arra, hogy a haladó szellem erkölcsiségét megkérdőjelezze, minden rendelkezésére álló eszközzel üldözze. Pásztori Endrét, a főgimnázium helyettes tanárát (aki a liceumban is aktívan tevékenykedett) nyíltan támadta a helybeli katolikus sajtó, miután az nemcsak hogy kilépett a szerzetből, de „hitét is elhagyta”. Közben a gimnáziumhoz folyamodott állása megerősítése céljából. „Reméljük, hogy ez nem történik meg a szabadkai katolikus ifjúság vallásos és jellemes nevelésének nagyobb dicsőségére” — írta a lap többek között.¹⁶

L. Nagy Zsuzsa *Szabadkőművesek a XX. században* című munkájában megemlíti: Szabadkőművesek kezdeményezték a Szabad Lyceum, a Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolája, a Széchenyi Társaság alapítását, fenntartásukban pedig kiemelkedő szerepet játszottak. A szabadkőművesek részben alapítói, részben tagjai voltak a Galilei Körnek, amely azután részt vett a polgári demokratikus forradalom előkészítésében.¹⁷

Nem kell csodálkoznunk tehát, ha a Szabadka és Vidéke című lap köré tömörülők (miután már eddig is sok esetben szemére vetették a liceumi előadóknak azt, hogy felolvasásaik tárgya és módja több esetben ellentétben áll a bibliai igazságokkal), sokszor megkérdőjelezték a liceumi előadások létjogosultságát abban a formában, ahogyan azok kialakulóban voltak az első két-három évadban. Az 1902. június 29-én megjelent vezércikk (Apolló tollából) a „szabad kritika” alcímet viseli. Írója megjegyzi: „Napjainkban a közművelődés terén feltűnő jelenséget képeznek a szabad liceumok.” Sokan, „a rossz nyelvek” azt állítják, hogy a szabad liceumok tulajdonképpen szabadkőműves-meetingek, melyeknek célja „a szabadkőműves eszmék elhíntése”, ezért is foglalkozik velük a cikkíró. Szerinte: „a szabad liceum olyan kulturális intézmény, ahol szabadon szabad tanítani, előadni, hirdetni mindenféle tanokat, eszméket, elveket, nézeteket — csak józanon és okosan legyenek bekötve.” Az előadások hasznosságáról is kifejti nézeteit: „Fizikai haszna az, hogy van mivel eltölteni egy-két órát, még talán szórakozunk is. Szellemi és erkölcsi haszna annyiban lehet, amennyiben üdvös tanokat hirdet, helyes eszméket terjeszt.”¹⁸

Apolló a zombori liceumi előadásokat említi „elrettentő” példaként (!) epés megjegyzések kíséretében. A zsidó származású Kiss József fellépésének az volt a haszna, hogy a zomboriak megtudhatták: Kiss József költő. Gozsdu Elek Chopin-előadása „nagyon szecessziós” volt. Rác Soma tanár és nevelő létere német filozófusok elveit hirdeti, „kik majdnem mind ateisták voltak”. Székely István tanár a tudományok csoportosításáról értekezett és megállapította, hogy a hittan nem tudomány. Dr. Kabos Márton a darwinizmusról tartott előadást, minek során kifejtette azt a nézetét, hogy az ember a pávián majomtól ered.

Apolló nem támadja ugyan közvetlenül a tudományos igazságok terjesztését, nehogy szüklátókörűséggel, maradisággal vádolhassák, de az „üdvös tanok” hirdetése mellett száll síkra, melyek nem állnak ellentétben a veszélytelen tudományos igazságokkal fűszerezett keresztényszocialista

tanokkal. A művelődésre való törekvés igényét ebben a korban már nem lehetett semmibe venni, de a tudományos haladás ellenzői minden eszékört megragadtak, hogy a felvilágosítás munkáját megnehezsítsék, szűk korlátok közé szorítsák, és a még mindig erősen ható egyházi tanok segítségével olyan irányba tereljék, amely megfelel az általuk fenntartott társadalmi-politikai viszonyoknak.

A szabadkai szabad líceum alapszabályok nélkül dolgozott. A harmadik évad után az előadások szervezői elérkezettnek látták annak idejét, hogy a megkezdett, sok esetben sikeresnek is mondható tevékenységet, egyesületi úton folytassák tovább. A Bácskai Hírlap Qu aláírású cikkírója 1902 májusában vezércikket írt, melyben kifejtette: különféle egyletek alakulnak az utóbbi időben, melyeknek célja „felrázni a szunnyadó társadalmat eddigi apátiájából, s a haladás, az önművelődés terére vinni”.¹⁹ A szabad líceum Szabadkán nem mint egyesület működött, „csak ügybuzgó embereknek a cél megvalósítására történt tömörülése” volt, alapszabályok nélkül.²⁰ Az önművelésre vágyók számára nincsenek meg a szükséges feltételek: közintézetek, nyilvános múzeumok, nagykönyvtárak dolgában „sehogysem állunk” — állapítja meg a vezércikk írója, majd így folytatja: „A mi kulturális életünk a kezdet legkezdetén van. (...) A mi városunk még nem érzi a szükségét az önművelődésnek.”²¹

Qu a szabad líceum feladatának tartja a kulturális élet megszervezését a városban. Ennek az intézménynek kell „beleoltani a közönség lelkébe a szép, a nemes iránti szeretetnek a magvát, s ez van hivatva azt a magot nagyra nevelni, városunk kulturális életét megteremteni”. E cél megvalósításához nem elég a jó szervezés és munkaprogram, a nagyközönség részéről „támaszra, buzdításra, elismerésre (...) van” szükség.²²

A következő, újságban közölt hír arról értesíti az olvasót, hogy a Kosztolányi Árpád által vezetett november 10(?)-i tanácskozás kimondta: a líceum egyesületté alakul át. Az alapszabályokat már szintén elkészítették. Kiszélesítik a tevékenységet, de működésük keretéből kirekesztik az aktuális politikai kérdések megvitatását. A „politikával betelt közönséget nemesebb eszmékkel” kívánják megismertetni. A líceum egyesülete ismeretterjesztő intézmény, mely „iskolája a népszerűsítő tudományosság-nak”.²³ A szabadkai líceum tehát a hivatalosan elismert és támogatott szabad tanítás kiszolgálójává szegődött, amikor a politikamentességet hangsúlyozták az alapítók. A hiányzó felső leányiskolát is a líceumi előadásokkal akarták pótolni.

Az egyesületalapítással kapcsolatos terv megvalósítása azonban még váratott magára. Az alakuló közgyűlést nem hívták egybe sem 1902-ben, sem 1903-ban. Az ezzel összefüggésben levő okokat, írásos dokumentumok híján, csak feltevésekre alapozhatjuk. Valószínű, hogy az érdektelenség, a közöny, a kellő támogatás hiánya még egy időre elodázta a szabadkai líceum hivatalos megszületését.

A Katolikus Legényegyesület éppen ebben az időszakban (1903-ban) rendezett ún. ismeretterjesztő előadásokat, melyekre nemcsak a tagokat, hanem a nagyközönséget is meginvitálták.²⁴ A felolvasásokat este 8 órai kezdettel tartották az egyesület nagytermében 1903 februárjától kezdődően. Többek között a pápaválasztásról, a táplálkozásról, Petőfi költészetéről, az egyházi zenéről értekeztek Szabadka városának hithű katolikusai, s nem maradtak ki a társasvacsorák sem az önművelődésnek ebből az egyház által is támogatott formájából.²⁵

A szabad líceum ügyét az egykori kezdeményezők nem engedték elveszni. A rövid idejű megtorpanás után 1904 szeptemberében újra felvették a megbeszélések fonalát, 13-án délután a főimnáziumban előértekezletet tartottak, melynek központi kérdése a „hogyan tovább” volt.²⁶ Kosztolányi Árpád ismertette az addigi kísérletek sikertelenségének okait; legfőbbként a kellő pártolás hiányát említette, s egyben hangsúlyozta: egyesület alakítása szükséges, hogy zavartalanul folytathassák a megkezdett munkát. A szeptember 27-i összejövetelen az alakuló közgyűlés összehívását sürgették. Az október 10-i értekezleten (Kosztolányi Árpád elnöklete alatt) megállapították, hogy a közművelődés előmozdítására a szabad líce-

um hivatott. A megalakítást előkészítő bizottság az alapító és pártoló tagok névjegyzékének összeállítását is szorgalmazta.²⁷ A Szabadkai Közlöny 1904. 44. száma hírt közölt arról, hogy a szabad líceum jelentkezési ívét (október 30-ig) 150-en írták alá, az alapszabályokat is megvitatták, és az alakuló közgyűlés napja november 6-án lesz a Nemzeti Kaszinóban. Erre külön meghívókat is készítettek.

A november 6-i közgyűlés eredményeként végre megszületett a Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület, melynek elnöke dr. Milkó Izidor, al-elnöke pedig dr. Bólints József kultúrthanácsnok és a már akkor „tudós professzornak” nevezett Toncs Gusztáv lett. Lukácsy István (pap) lett az új egyesület titkára, Loósz István gimnáziumi tanár a könyvtáros, dr. Békeffy Gyula az ügyész, dr. Taussig Izsó pedig a pénztárnok. A husztagú igazgató választmány között találjuk Kosztolányi Árpádot, dr. Csillag Károlyt, Pásztori Endrét, Bibó-Bige Györgyöt stb.²⁸

Ugyancsak a Bácskai Hírlap 1904. november 8-i száma közli dr. Bólints Józsefnek, a két éve megválasztott kultúrthanácsnoknak a Bácsország vasárnapi számában megjelent *Decentralizáljunk* című cikkét, melyben kifejtette: „A művelődés intenzitásával pedig egyenlő jelentőségű nálunk annak fajmagyar jellege, mert csak ez biztosíthatja a magyarság fölényét.” Szükségesnek tartja Bólints, a kultúrthanácsnok „a kultúrelemek” vidéki gócpontok szerinti tömörülését, miután a főváros hatását gyengének minősíti. Véleménye szerint a politikai pártalakulások, a nemzetiségi kérdés, a vallások szerinti csoportosulások akadályozzák a „fajmagyar kultúra” megteremtésére irányuló törekvések megvalósítását. Ezért kell megteremteni a vidéki kulturális központokat, „melyek a saját légkörükbe fejlődnek”, ennek érdekében kell megalakítani a szabad líceumot is.

Amint látjuk, a Szabadkán újonnan megalakítandó líceum feladatait ekkor már, 1904-ben a hivatalosan elismert és propagált szabad tanítással kapcsolatos célkitűzések jegyében kívánták létrehozni. Központi helyet kapott a fajmagyar művelődés mint legfontosabb követelmény, míg a szabadoktatás valódi értelmét, a népműveltség színvonalának emelését meg sem említi a város új kultúrthanácsnoka.

A Szabadkai Közlöny november 27-i száma a jóváhagyott alapszabályokról szólva közölte, hogy azt beterveztették a Városi Tanácshoz, mely a belügyminiszterhez továbbította az aktákat.

A megalakulást követően Toncs Gusztáv (aki tulajdonképpen a legtöbbet foglalkozott a szabad líceum megalakításának gondolatával, s a Bácsország szerint „az ő komoly agitálásának az eredménye az érdeklődés, amely már eddigelé fölkelte az ügy iránt”²⁹) *Új közművelődési egyesület Szabadkán* címmel jelentetett meg cikket a Bácsország hasábjain. Ebben egyebek között vázolta az egyesület célkitűzéseit: „a tudományok népszerűsítése, a művészetek iránt való érdeklődés terjesztése és a népnevelés továbbfejlesztése magasabb fokozatban.”³⁰ Egyben kifejtette a két-éves szünet beálltával kapcsolatos nézeteit is:

„Szerintünk, annak a bajnak, melyet a kulturális érdeklődés gyors kimerülésének neveztek el, a forrását másutt kell keresni, abban, hogy az egyéni erők, melyek a kultúrának társadalmi úton való terjesztésére volnának hivatva, nem csoportosulnak, nem szervezkednek; az értékes erők magukban, egymástól elszigetelve állanak, minek folytán társadalmi feladatok megoldására nem képesek.

Ez volt a baja a régi Szabad Lyceumoknak is; — nem volt szervezve.”³¹

A Bácsország 1904. október 2-i száma *A megyei szabad lyceum* címmel jelentetett meg egy cikket, melyben arról van szó, hogy a szabadkai egyesület „valószínűleg csak előkészülete lesz egy újabb nagy akciónak, amely oda fog törekedni, hogy a megyei szabad lyceum egyesület megteremtse. Ennek a megyei szövetkezetnek lenne hivatása nálunk Bácsországban megkezdeni azt a közös szellemi életet, amelyről már oly rég ábrándozunk”.

Az 1904. november 27-i Bácsország is a Bács megyei líceumi szövet-ség megalakítását sürgeti. A cikkíró kifejti, hogy a megyében tulajdon-

képpen csak egy városban, Zomborban működött zavartalanul a líceumi tevékenység Gozsdu Elek jóvoltából. Az ottani előadások közérdekű eseményszámba mennek, nagyszámú közönség látogatja őket. „A legújabbak azonban felmerült az a jó gondolat, hogy a megye nagyobb városainak líceum-egyesületei egymással szövetkezzenek, vagyis alakítsák meg a megyei szövetséget.” A cikkíró Zombor, Szabadka, Baja, Zenta és Óbecse városok közötti szövetséget javasolt. A líceumi szövetség alapításának gondolatával a továbbiak során nem találkozunk. Itt előljáróban azonban megemlítjük, hogy Torontál vármegyében ugyanebben az évben a megye területén szervezett líceumi előadásokat egy intézmény, a Közművelődési Egyesület egészre alá helyezték, s a továbbiak során, a világháború befejezéséig, a líceumok fiókegyesületek formájában dolgoztak az egységes magyar nemzeti művelődés megteremtésének ihletében.

Az is megállapítható ezzel kapcsolatban, hogy miután a zombori líceumi tevékenység alapjai elég szilárdnak bizonyultak, a szabadkaiak, nem bízván egészen az újabb kezdeményezés sikerében, a szövetségalapításban látták biztosítékát annak, hogy végre megvalósíthatják a továbbiakban a tervszerű népművelést. Valószínűleg nem rajtuk múltott, hogy az integráció eszméje nem talált meghallgatásra. Ezzel kapcsolatban emlékeztetni szeretnénk Gozsdu Elek megatartására (melyről már írtunk³²): a szövetség-alapítást nem tartotta helyénvalónak, ha az csak azért volt szükséges, hogy egy már jól működő intézmény a másik, csak alig tengődő egyesület tevékenységét esetleg elősegítse, fellelítse.

A Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület elnöke, dr. Milkó Izidor 1904. november 24-i keltezéssel továbbította az elfogadott alapszabályokat a Városi Tanácshoz, mely november 28-án elküldte azokat a belügyminisztérium illetékes szerveihez. A belügyminisztérium 1905. január 4-i leiratában közölte Szabadka szabad királyi város közönségével, hogy az alapszabályokat jóváhagyta, amiről a polgármester január 20-án értesítette az egyesület elnökét.³³

Az egyesület címe „Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület” volt, s ez az elnevezés került pecsétjének köriratára is. A második pont meghatározta: „Az egyesület célja, hogy fölolvasások, szabad előadások- és esetleg művészeti előadásokkal Szabadkán a közművelődést előmozdítsa, közhasznú ismereteket terjesszen, a felsőbb népnevelés érdekeit szolgálja, a művészetek iránt érdeklődést keltsen... A felolvasások és előadások rendezéséről és beosztásáról az ügyrend intézkedik.”

Az egyesületet a harmadik pont értelmében működő, tiszteleti, alapító és pártoló tagok alkották. A 4., 5., 6. és 7. paragrafus a tagok jogairól és kötelezettségeiről szólt. A 11. pont kimondja, hogy az egyesület ügyeit a közgyűlés, az igazgató választmány, a végrehajtó bizottság és a tisztikar intézi. A továbbiakban szó van a fent említett szervek feladatairól. A rendes évi közgyűlés minden évben egyszer, „legkésőbb január hó utolsó vasárnapján tartandó.”³⁴ A rendkívüli közgyűlés összehívásának feltételeiről a 14. pont rendelkezik. A végrehajtó bizottság hatáskörét a 21. sz. a), b), c), d.) és e.) pontjai határozták meg. Ennek a bizottságnak az volt a feladata, hogy kijelölje az előadókat és meghatározza az előadások sorrendjét, ugyanakkor ellenőrző szerve is az egyesületnek: „joga van a fölolvasandó kéziratba betekinteni, s amennyiben a tartandó felolvasást akár tartalmánál, akár pedig formájánál fogva nyilvános előadásra nem tartja alkalmasnak: joga van a fölolvasás engedélyezését megtagadni vagy egyes részek megváltoztatását elrendelni.”³⁵

Az alapszabályok 29. és 30. pontjai rendelkeznek az egyesület jövődelme és vagyona felől is, a 31. és 32. paragrafus pedig a feloszlás körülményeit tárgyalja. „Feloszlás esetében az egyesület vagyona Szabadka sz. kir. városnál helyezendő el Szabad-Lyceum-Alap címen s mindaddig tőkésítendő, míg a városban azonos vagy hasonló célú magyar közművelődési intézmény nem alakul.”³⁶

Az alapszabályok elfogadásával kapcsolatban meg szeretnénk jegyezni, hogy nem minden paragrafussal értettek egyet az alakuló közgyűlésen jelenlevők. A legvitatottabb kérdés a 21. sz. e) pontja volt, melynek tör-

lését többen kérték, közöttük Bibó-Bige György és dr. Csillag Károly is, mert véleményük szerint az egyenlő a szabadgondolkodás korlátozásával, jele a felolvasók személye iránti bizalmatlanságnak. A kialakult vita eredménye azonban mégis az lett, hogy a 21. sz. e) pontja megmaradt.³⁷

Az alapszabályok jóváhagyását az első, most már az egyesületet megnyitó ülés megszervezése követte. A Bácskai Hírlap továbbra is éber figyelmet tanúsított a líceum ügye iránt. A *Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület* címmel 1905. január 15-én tett közzé újra egy részletes tudósítást, melyből megtudhatjuk, hogy a megnyitó ülést február 3-ára tervezték. „Minden számottevő vidéki városnak régen megvan már a maga irodalmi, tudományos társasága” — állapítja meg a cikkíró. Életszükségletté vált már az irodalom, a tudomány, a művészet élvezete, melyet a vidéki városok kulturális egyesületei biztosítanak a nagyközönség számára. A szabad líceum a legszerencsésebb intézményes forma ennek a célkitűzésnek megvalósítására, „nem arisztokratikus egyesület”, hanem a nagyközönségért létesített, „azért létező, sőt azt magába foglaló társaság: valóságos demokrácia. (...) Utiles cum dulci, a hasznosat a kellemessel: ezt az elvet valósítja meg az egyesület minden előadása, estélye, felolvasása” — írta többek között a Bácskai Hírlap.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. *Szabad Lyceum városunkban.* Bácskai Hírlap. 1899. 168. sz. 2.
2. U. a.
3. *A Szabad Lyceum megnyitója.* Bácskai Hírlap. 1899. 176. sz.
4. U. a.
5. Bácskai Hírlap. 1899. 172. számában közölt belépőjegyárak: személyjegy 50 kr., családjegy 1 k., bérletjegy egész időnyre 3 k., tanulójegy 20 kr.
6. Bácskai Hírlap. 1899. 176. sz.
7. *Szabad lyceum — nálunk.* Bácskai Hírlap. 1900. 8. sz.
8. Bácskai Hírlap. 1900. 15. sz. 2. Miután a Bácskai Ellenőr szóban forgó számát nem tudtam megszerezni, az ezzel kapcsolatos következtetésem csupán feltételezéseken alapulnak.
9. *Az idej Szabad Lyceum.* Bácskai Hírlap. 1900. 138. sz. 2.
10. *Szabad Lyceum.* Bácskai Hírlap. 1900. 158. sz. 1.
11. Szabadka és Vidéke. 1899. 47. sz.
12. *Az első szabad lyceumi előadás.* Szabadka és Vidéke. 1899. 48. sz. 2.
13. *Szabad lyceumi előadás.* Szabadka és Vidéke. 1899. 49. sz.
14. *Szabad Lyceum.* Szabadka és Vidéke. 1901. 47. sz.
15. Szabadka és Vidéke. 1902. 5. sz. 1.
16. Szabadka és Vidéke. 1902. 25. sz.
17. L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században.* Kossuth. Budapest, 1977. 28. (K. K. kiemelése)
18. *Szabad líceumok.* Apolló. Szabadka és Vidéke. 1900. 26. sz.
19. *Szabad Lyceum.* Bácskai Hírlap. 1902. 88. sz.
20. U. a.
21. U. a.
22. U. a.
23. *Szabad Lyceum.* Bácskai Hírlap. 1902. 236. sz. 2.
24. *Katholikus Szabad Líceum Szabadkán.* Szabadkai Közlöny, 1903. 8. sz. — Bácskai Hírlap. 1903. 43. sz. 5.
25. Bácskai Hírlap. 1903. 43., 49., 55., 61 és 73. sz.
26. Bácskai Hírlap. 1904. 209. és 212. sz.
27. Bácskai Hírlap. 1904. 235. sz. — Szabadkai Közlöny. 1904. 41. sz.
28. Bácsország. 1904. 7. és 8. sz. — Bácskai Hírlap. 1904. 258. sz.
29. Bácsország. 1904. 8. sz. 9.
30. Bácsország. 1904. 7. sz. 8.
31. U. a.
32. Stojanović-Káich Katalin: *Gozdu Elek és a Szabad Lyceum.* HITK. 1970. március 2. sz.
33. Szabadkai Történelmi Levéltár. Magisztrátus. Elnöki Iratok. 190/1905.
34. Szabadkai Történelmi Levéltár. Magisztrátus. Elnöki Iratok. 190/1905. Az Alapszabályok 12. sz.
35. Az Alapszabályok 21. sz. e.
36. U. a. 32. sz.
37. *Szabad Lyceum egyesület — alakuló közgyűlés.* Bácskai Hírlap. 1904. 258. sz.